

DESPRE VOLUMUL I AL NOULUI TRATAT DE ISTORIE A ROMÂNILOR

DE

VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA

Chiar o sumară examinare a masivului tom I al *Istoriei Românilor*¹ (mai departe, *Tratat*) necesită un timp îndelungat, la care se adaugă cel trebuincios pentru o minimă reflecție. Cele de mai sus au condus la o anume tergiversare, căreia i s-au alăturat și unele ezitări din varii considerente, în încercarea mea de a închea câteva opinii despre *Tratat*. Cea mai însemnată rețineră derivă din sentimentul că, fără a face paradă de modestie, nu mă găsesc a fi cel mai indicat – ca statură și cunoaștere științifică – să mă angajez într-o asemenea întreprindere. În același timp, cei patru ani scurși de la tipărirea primelor patru volume nu au cunoscut, dacă excludem scurta perioadă inițială – fastuoasă și entuziastă –, decât o adâncă tăcere. S-au făcut doar câteva prezentări de circumstanță, talk-show-uri sau note scurte în mass-media ... Este total injust ! Se face o mare nedreptate, atât la adresa efortului competent și supraomenesc al autorilor – dacă ținem seama numai de termenii de predare ai manuscriselor, cât și ale miilor de cercetări, efectuate de-a lungul vremii, și ale căror roade au fost incluse și au făcut posibilă apariția acestei *Opera Magna* a istoriografiei românești. De aceea, în primul rând pentru a-i arăta prețuirea cuvenită, mă încumet acum să abordez examinarea primului volum al lucrării.

Înainte însă de a intra în materia propriu-zisă a eseului meu, socot absolut trebuincios și onest să amintesc pe cei care au ostenit din plin și cu înaltă pricepere la elaborarea primului volum, câțiva dintre ei fiind de acum trecuți în neființă: Alexandru Avram, Mircea Babeș, Lucian Badea, Nicolae Boșcaiu, Dan Botezatu, regretata Maria Cristescu, Ioan Glodariu, Sergiu Haimovici, Attila László, Dan Monah, Nicolae Panin, regretatul Alexandru Păunescu, Constantin Petolescu, Mircea Petrescu-Dîmbovița (coordonator), regretații Gheorghe Poenaru Bordea și Adrian Rădulescu, Costin Rădulescu, regretatul Victor Tufescu, Nicolae Ursulescu (secretarul volumului) și Alexandru Vulpe (coordonator).

Voi începe prin a mă referi la termenul de „coordonator(i)”, folosit pentru a desemna pe cei care s-au ocupat de structurarea și uniformizarea (științifică ? stilistică ?) textului – după cum presupunem, întrucât nu ni oferă nicăieri vreo justificare în acest sens. *Tratatul* precedent² a avut câte un comitet de redacție pentru fiecare dintre volumele imprimate și un comitet de coordonare pentru toată sinteza. Pe de altă parte, nominalizarea „editor(i)” – uzitată cvasiunanim pe plan internațional – putea fi de asemenea acceptată, deoarece – prin conotație – ea cuprinde integral funcțiile îndeplinite de cei care au „îngrijit” sau „coordonat” realizarea *Tratatului*. Bănuim doar, că termenul „coordonatori” a fost utilizat pentru a indica „libertatea” științifică și de exprimare pe care au avut-o toți autorii în procesul de elaborare și, totodată, de a absolvi pe cei dintâi de eventuale îndăvertențe, lacune sau vădite manifestări de subiectivism constatate în rândurile volumului³.

¹ *Istoria Românilor*, I (*Moștenirea timpurilor îndepărtate*), coordonatori M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe, București, 2001, 865 p. și, în afară de text, XXIX p. + 64 pl. (mai departe, se va cita *Tratat*, I).

² *Istoria României*, I, Ed. Academiei, București, 1960. Comitetele de redacție al primului tom: C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan, M. D. Matei; Comitetele de coordonare pentru toate volumele: P. Constantinescu-Iași, E. Condurachi, C. Daicoviciu, A. Oțetea, D. Prodan, M. Roller, T. Bugnariu, I. Nestor, Gh. Ștefan, L. Bánayai, M. Berza, V. Chereșteșiu, B. T. Câmpina, V. Maciu, Ș. Pascu, V. Popovici, N. Fotino (secretar).

³ *Tratat*, I, p. XXII–XXIII.

De la bun început, trebuie subliniat că volumul I din *Istoria Românilor* este o operă originală și aproximativ unitară, în capitolele căruia însă, așa cum reiese chiar din simpla parcurgere a sumarului, și-a pus puternic amprenta personalitatea fiecărui autor. Dar înainte de a adânci această chestiune, o întrebare obligatorie cere un răspuns imediat: era necesar acum un asemenea tratat? Motivațiile celor care au inițiat această monumentală creație (prevăzută a fi tipărită în 11 volume) sunt multiple, cu toate că ele pot fi reduse numai la două, predominante: științifică și politică, ori, după cum spunea chiar președintele Academiei Române, ea „... încearcă să valorifice numeroasele documente descoperite între timp și, totodată, încearcă să valorifice libertatea pe care poporul român și-a câștigat-o în 1989”⁴. Ambele aserțiuni sunt de netăgăduit, în sensul că de la ultima sinteză de acest fel se scurseseră patru decenii și în această vreme se acumulaseră nu numai o mare cantitate de noi informații, ci și numeroase corectări și completări ale interpretărilor cunoscute sau admiterea altora, novatoare, induse mai ales prin perfecționarea metodelor specifice de investigare. Dar, să nu redescoperim ceea ce a mai fost odată descoperit și să nu repetăm ceea ce s-a mai spus sau, după cum sublinia în urmă cu peste un veac marele nostru istoric A. D. Xenopol: „Poate părea îndrăzneată întreprinderea de a scrie, în starea de astăzi a științei istorice asupra poporului nostru, o istorie a acestuia... S-ar părea că culegerea lui ar fi o greșită pripire. Și cu toate acestea nu este altfel. Istoria unui timp se clădește întotdeauna cu materialul adunat până atunci. Dacă ar fi să așteptăm ca tot materialul istoric al unui popor să fie descoperit, n-am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieții sale; căci descoperirile se fac neîncetat; cunoștințele se întind și se adâncesc, măbind fără încetare orizontul istoriei. Timpurile din urmă îndreaptă neconținut cele ce se află greșite în expunerile de mai înainte și, potrivit cu propășirea poporului și îmbogățirea cunoștințelor, crește și se dezvoltă și arborele istoriei sale. Fiecare timp oglindește, în lucrările istorice ce le înfățișează, cunoștința de atunci a poporului asupra trecutului său. Fiecare timp este deci în drept să aibă istoria lui...”⁵.

Primul volum al *Tratatului*, început în 1960 și niciodată dus la bun sfârșit⁶ – trecând peste episodul încercării din anii '80, de asemenea nefinalizată, din pretexte politice⁷ – reprezintă forma cea mai bună la care se putea ajunge, urmând modelul xenopolian, care constituie un prototip, să-i spunem „clasic”, al scrierii liniare a istoriei, subsumate unei idei fundamentale⁸.

O a doua sinteză de anvergură și care înfățișează un alt model de a concepe istoria este cea a lui N. Iorga⁹, care trebuia – după propria-i mărturie – să depășească „istoria care spune tot ce știe” și să ajungă la istoriologie, „care nu se oprește decât la faptul caracteristic”¹⁰. Privit din această dublă perspectivă, cred a nu greși când consider că noul *Tratat* reușește în mare măsură să împlinească acum dezideratul enunțat mai sus, adică de a elabora istoria potrivit matriței conturate de marele nostru polihistor¹¹. Și asupra acestei observații voi reveni.

O problemă importantă și care reține atenția din prima privire aruncată asupra *Tratatului* este cea a titlului. De ce *Istoria Românilor*? Explicația editorilor este că, după repetate dezbateri, *membrii* Secției de Științe Istoric și Arheologie a Academiei Române, au optat în *majoritate* pentru această denumire¹². În adevăr, chestiunea este foarte dificilă. Argumentele pro sau contra sunt numeroase, însă cele în favoarea variantei *Istoria României* – în opinia mea –, prevalează: sunt acoperite integral toate secvențele istorice (chiar și acelea când nu existau românii!) și toate formele de manifestare etnoculturală de pe teritoriul țării noastre (chiar și cele ale populațiilor pasagere); cât privește românii din afara granițelor actuale ale României, aceștia își pot găsi locul în cadrul unor subcapitole complementare, cum ar fi, de exemplu, *Apariția romanității orientale* sau *Românii din Balcani în Evul Mediu timpuriu* ș.a.m.d.

După ce a parcurs o lucrare științifică și a încheiat filtrarea ei prin propria-i gândire critică, în fața cercetătorului se încheagă nu numai tabloul general al construcției, dar, mai ales, se dezvăluie fundamentul ideologic al acesteia. Astfel, după cum apreciez, din acest punct de vedere, primul tom al *Tratatului* poate fi

⁴ *Tratat*, I, p. XV.

⁵ A. D. Xenopol, *Precuvântare la ediția I*, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*⁴, ed. V. Mihailescu-Bîrliba, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 35.

⁶ Vezi nota 2.

⁷ *Tratat*, I, p. XIX.

⁸ V. Mihailescu-Bîrliba, *Postfață*, în A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*⁴, p. 477–485.

⁹ N. Iorga, *Istoria Românilor*, I–X, Vălenii de Munte, 1936–1939.

¹⁰ Idem, *Materiale pentru o istoriologie umană*, ed. Liliana N. Iorga, București, 1968, p. 16.

¹¹ V. Mihailescu-Bîrliba, *Postfață*, în N. Iorga, *Istoria Românilor*², I, partea a II-a, ed. V. Mihailescu-Bîrliba, V. Chirica, I. Ioniță, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 270.

¹² *Tratat*, I, p. XVIII.

încadrat în rândul producțiilor istoriografice post-marxiste. În adevăr, cu toate că terminologia de sorginte marxistă a fost înlăturată aproape în totalitate din volum, nu poate fi negată prezența masivă a conceptelor provenite din aceeași sursă. Mai mult, deși foarte greu de decelat, este vădit că mecanismele și dinamica izvorâte dintr-o educație marxistă au turnat și modelat informațiile în formele preconceptuate ale subconștientului, în așa fel încât au dat naștere la o creație pe care în mod declarat autorii nu au voit-o și chiar o resping: istoricul postmarxist nu poate crea decât o istorie postmarxistă! Numai din această cauză, după cum cred, volumul stă parțial sub semnul contradicției dintre intenție și rezultat.

Cele înfățișate mai sus, după cum voi arăta în continuare, nu sunt simple și gratuite afirmații. Astfel, în ultimul timp, *Creacionismul* – pe care-l vedem ca o încercare de conciliere a ultimelor informații științifice cu Datul Sacru – a fost argumentat și este acceptat în cercuri tot mai largi, reprezentând o altă explicație profană și posibilă a Universului. Și în ceea ce privește apariția vieții, știința și-a mărturisit neputința de a-i demonstra geneza¹³, ceea ce semnifică de asemenea, implicit, o altă cale spre acceptarea Creacionismului. În sfârșit, despre originea omului, cu toate cercetările de mare amploare și extrem de costisitoare, nu s-a reușit atingerea unei argumentări indubitabile în demonstrarea desfășurării unui proces de *antropogeneză*, diferitele forme de „hominizi”, identificate până acum (Olduvai, Afar, Lacul Tukana ș. a.), nefiind altceva decât specii în extincție (*Homo habilis*, *Homo erectus*), fără o legătură sigură cu *Homo faber* sau *Homo sapiens fossilis*. De aceea, nu văd motivul pentru care în *Tratat* nu au fost incluse și alte opinii despre temele majore punctate mai sus.

O privire doar aruncată asupra sumarului, însoțită și de o analiză a capitolelor volumului, susțin cu tărie caracterul său ideologic enunțat. Cu privire la *Sumar*, voi sublinia că structura unor capitole și chiar unele titluri de capitole și subcapitole ilustrează cum nu se poate mai bine cele pomenite mai înainte. Fără a fi surprinzător, „tiparul” marxist este vizibil pregnant încă de la primul capitol (*Paleoliticul și mezoliticul pe teritoriul României*), unde titlurile subcapitolelor sunt concludente în acest sens: *Originea și evoluția omului*, *Economia comunităților primitive*, *Importanța descoperirii focului* etc. De asemenea, studierea *Sumarului* dezvăluie și oscilațiile autorilor între modelul xenopolian – „liniar” – și cel, să-i spunem „nodal”, preconizat de către N. Iorga. Numai așa mi-am putut explica de ce *Partea a II-a* a volumului (*La începuturile istoriei*) începe cu *Dacia înainte de romani* (cap. IV), continuă cu tratarea istoriei și civilizației locale între mijlocul secolului VII și începutul secolului III a. Chr. (cap. V), pentru a se încheia cu războaiele daco-romane și, surprinzător, cu descrierea civilizației autohtone între jumătatea secolului II a. Chr. și cucerirea romană (cap. X). Pentru a nu stărui exagerat asupra *Sumarului*, mai amintesc doar faptul că oarecum ciudată mi se pare plasarea la sfârșitul volumului a unui text (capitol ? subcapitol ?), intitulat *În loc de încheiere: Consecințele cuceririi traiane în lumina arheologiei*. Deși am reflectat mai mult asupra locului și rolului său în economia volumului, îmi mărturisesc neputința de a-i găsi o justificare solidă. Cronologic, el ar fi putut fi adăugat capitolului despre urmările războaielor daco-romane, în volumul al II-lea al *Tratatului*. Și din punctul de vedere al unei logici, mai mult sau mai puțin conștiente, subordonate ideii de continuitate, el putea fi inclus la începutul unui eventual capitol despre sinteza daco-romană, tot în cadrul volumului al II-lea.

Ajunși în această etapă a analizei, voi încerca, în cele ce urmează, fără a îndrăzni să fac judecăți de valoare, să zăbovesc mai mult asupra unor probleme generale, referitoare la coerența textului, racordarea acestuia la ultimele rezultate ale cercetării internaționale de profil, inserarea celor mai recente informații și interpretări, ca și a chestiunilor de metodologie, lăsând de o parte sau doar amintind în treacăt, atât cât am o minimă competență, unele omisiuni, inadvertențe sau cazuri evidente de subiectivism.

Primele pagini ale *Tratatului* au fost rezervate unei *Introduceri*, care cuprinde trei capitole, despre mediul natural și izvoare; toate mi s-au părut a fi extrem de importante și mi-au trezit cel mai mare interes. Din păcate, de multe ori, arheologii și istoricii nu au apetență pentru asemenea texte sau – ceea ce mi se pare inacceptabil – țin seama de ele doar în măsura în care le servesc într-o anumită demonstrație. Capitolul 1 (*Teritoriul și populația României*) scoate în evidență odată în plus, din punct de vedere geografic, unitatea („rar întâlnită”) în diversitate a teritoriului României: *armonia* este cuvântul care definește complet acest spațiu! Blamat de istoriografia marxistă, prin cunoscuta sintagmă „determinismul geografic”, rolul situației geografice în evoluția societăților din acest areal a fost adesea minimalizat sau chiar exclus; în realitate, el a fost adesea precumpănitor, după cum observa cu pertință și autorul capitolului: „Poziția geografică a hotărât în multe privințe desfășurarea istoriei țării noastre”¹⁴. În acest context, confirmând cele susținute despre caracterul postmarxist al volumului, se poate sesiza în cuprinsul său menținerea unui șablon corespunzător,

¹³ G. Drăgan, *Despre știință. Trecut și viitor*, în *Academica*, XIV, 164–165, 2004, 27–28, p. 100.

¹⁴ *Tratat*, I, p. 4.

care urmează neabătut traseul „viață economică – viață social-politică – viață spirituală”, fără a acorda prea multă atenție factorului geografic. Și aceasta, în condițiile în care cercetarea a scos de mult timp în evidență faptul că în societățile arhaice nu se poate vorbi de o dezvoltare separată a domeniilor, funcțiile economice, de pildă, fiind satisfăcute de instituții multifuncționale, care au combinat adesea activități domestice, politice, religioase și militare¹⁵.

Capitolul următor al *Introducerii* (2. *Mediul natural și omul*) este cel puțin tot atât de important și interesant ca și cel dintâi. Mă opresc doar asupra extraordinarei ipoteze geologice despre evoluția postglaciară a Mării Negre. Astfel, potrivit cu aceasta, după o substanțială scădere a nivelului apei mării (cu 156 m!), care a favorizat apariția și dezvoltarea unor înfloritoare civilizații circumpontice, acum aproape 7 500 de ani a avut loc un masiv și rapid flux dinspre Marea Mediterană (30–60 cm pe zi). În urma umplerii bazinului doar în 2–3 ani, comunitățile limitrofe Lacului Pontic au fost silite să părăsească în mare grabă vechile locuiri¹⁶. Descoperiri arheologice recente (Durankulak, Varna, Giurgiulești ș.a.) și erupția bruscă și aproape simultană în spațiul nord-dunărean a unor culturi pe deplin constituite, fără antecedente cunoscute, pot fi explicate prin urmările catastrofei geologice amintite. În capitolele despre Paleolitic și Neolitic nu este exploatată această temă, accentul continuând a fi pus pe calea sudică de penetrare a populațiilor și elementelor de civilizație.

Această parte (*Introducere*) ar fi avut neapărată nevoie de câteva hărți, cu scopul de a ilustra măcar transformările majore geo-geografice prin care a trecut spațiul studiat, începând de la așa-zisa perioadă a antropogenezei și până în zilele noastre. Geografia istorică este un domeniu încă nu îndeajuns dezvoltat și utilizat de istoriografie. Numai în acest chip ar fi fost posibilă abandonarea unor investigații fără obiect, cum ar fi cea a densității de locuire în arealuri, care în diferite momente au fost acoperite de ape sau, în general vorbind, nu erau propice prezenței omului.

Textul propriu-zis al *Tratatului* aparține majoritar arheologilor și istoricilor, fiind divizat în două mari secțiuni, după părerea mea inadecvat intitulate *Preistoria* și *La izvoarele istoriei*. Dacă tot ceea ce privește omul (nu numai izvoare scrise) este istorie, era de așteptat evitarea termenului clasic de „preistorie” și înlocuirea sa cu al doilea titlu; în acest caz, partea a doua, cu toată sărăcia izvoarelor scrise, reprezintă un capitol de istorie pură.

Începutul este făcut odată cu tratarea Paleoliticului și Mezoliticului, în capitolul I. În afară de o sumară etalare a vechii concepții despre „apariția omului” – amintită anterior –, mai sunt câteva chestiuni care solicită minime discuții. Printre acestea, enumerăm problema aglomerărilor de oase fosile sparte de la Tetoiu/Bugiulești (Valea lui Grăunceanu) sau cea a uneltelor de piatră cioplită, de tip Valea Dârjovului, care au fost ferm contestate încă de la primele semnalări. Ambele categorii de descoperiri sunt lipsite de contexte arheologice și nu au fost asociate cu alte obiecte. După cum susțin unii arheologi, oasele găsite în Valea lui Grăunceanu au fost sparte intenționat de către hominizi sau, după alții, reprezintă simple resturi de la acțiunea unor carnivore. Cât privește uneltele de piatră, absența oricăror alte urme antropogene nu face posibilă racordarea descoperirilor la o secvență temporală exactă. Așa încât, ipoteza referitoare la „existența și evoluția omului primitiv” pe teritoriul țării noastre încă de acum 1 700 000 de ani¹⁷ se dovedește a fi cel puțin șubredă. În opinia mea, ea nu reprezintă decât o aliniere la descoperirile similare din alte părți ale lumii – unele, de asemenea, puternic respinse de către o parte a lumii științifice – și un joc facil cu sutele de mii de ani ai unei presupuse vechimi a existenței omului.

¹⁵ M. Weber, *Aus den Schriften zur Religionssoziologie*, M. E. Graf zu Solms (ed.), Georg Kurt Schauer, Frankfurt am Main, 1948, p. 245–294; V. Mihailescu-Bîrliba, *Dacia Răsăriteană în secolele VI–I î. e. n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 35; idem, recenzie la J. Andreau, *Banking and Business in the Roman World*, Cambridge, 1999, în *Dacia*, N.S., XLIII–XLIV, 1999–2001, p. 373; idem, *Anfang und Ende der dakischen Münzprägung*, în *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, eds. L. Rusu, C. Ciongradi, R. Ardevan, C. Roman, C. Găzdac, Cluj-Napoca, 2004, p. 602–605.

¹⁶ *Tratat*, I, p. 30–31; Alexandra Bolomey, în V. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoșanu, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, Bucarest, 1983, p. 140–142; I. C. Drăgan, S. Airinei, *Geoclimate and History*, Roma, 1987, p. 190–195; G. Caraivan, *Old Dobrogean Black Sea*, în *Pontica*, XXXI, 1998, p. 7–14; C. Schuster, *Mediul înconjurător la Dunărea de Jos în preistorie. Câteva gânduri*, în *Drobeta*, XIV, 2004, p. 5–16; B. Govedarica, *Осцилације нивоа Црног Мора и културни развој југо-источне Европе у вријеме средњег холоцена (са. 6000–3000 BC)*, în *Старинар*, LIII–LIV, 2003–2004, p. 9–21; împotriva acțiunii decisive a mediului natural asupra evoluției comunităților umane, vezi recent la J. Beneš, *Klimatické změny a environmentální archeologie: poznámky k článku Jana Bouzka*, în *ArchRozh*, LVII/3, 2005, p. 529–533 (*Summary*, p. 533) și D. Dreslerová, *Klima v pravěku-mýtus a skutečnost Několik poznámek k článku Jana Bouzka*, același volum, p. 534–548 (*Summary*, p. 547–548).

¹⁷ *Tratat*, I, p. 73 și urm.; M. Anghelinu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2003, p. 256–257.

Această perioadă (Paleoliticul), pe care cercetarea istorică ne-o înățișează obscur și ambiguu, obligă la tratarea ei cu cea mai mare atenție și cu cea mai bună informare. Formulări de genul, „Se crede că omul de Neandertal s-a stins cu cca 35 000 – 30 000 de ani în urmă, fără descendenți”¹⁸ sunt caduce în prezent, dacă nu din punct de vedere cultural, măcar biologic, întrucât cercetările asupra ADN-ului nu sprijină aserțiunea menționată¹⁹.

În sfârșit, despre harta de la fig. 1 am cele mai serioase rezerve. Intitulată *Harta descoperirilor paleolitice, epipaleolitice, mezolitice și unele cu faună cuaternară descoperite pe teritoriul României*, ea încearcă să inducă imaginea unei densități substanțiale a urmelor lăsate de către primii oameni în spațiul nostru²⁰. Ce semnifică sintagma „unele cu faună cuaternară”? Nu există o legendă cu semne convenționale, care să indice categoria descoperirii cartografiate. Cu alte cuvinte, a fost de-ajuns să se amestece siturile în care s-au găsit numai resturi de faună cuaternară cu cele în care este vizibilă activitatea umană și arealul studiat ne apare uniform și dens mobilat (cu 90 de puncte!).

O omisiune mai serioasă a autorilor și coordonatorilor, care ar fi putut fi evitată fără dificultate, îl reprezintă derutantul titlu al capitolului II, *Neo-eneoliticul*, atâta timp cât acest termen – cu o excepție – nu îl mai întâlnim la titlurile de subcapitole (*Problema neolitizării, Neoliticul timpuriu, Eneoliticul dezvoltat* ș.a.m.d.). Doar Nestorul arheologiei românești, academicianul M. Petrescu-Dîmbovița, se oprește didactic de-a lungul unui scurt paragraf, neîndestulător totuși, asupra terminologiei utilizate în acest capitol. Excepția de care aminteam mai sus, subcapitolul datorat lui D. Monah, deține, de altfel, și textul cel mai îndepărtat de conceptualitatea marxistă, la care se asociază și folosirea completă a ultimelor rezultate în domeniu, relevante de cercetarea mondială²¹.

Revenind la începuturile neoliticului românesc, am sesizat opinia concordantă a celor trei autori ai capitolului, după care neolitizarea s-a produs prin colonizarea dinspre sud, proces desfășurat într-o etapă cronologică ale cărei începuturi s-ar situa pe la mijlocul mileniului VII a. Chr., pentru ca orizontul cu ceramică să fie datat pe la 8 000 B. P.²² Este destul de straniu că nici unul dintre cercetători nu pare să fie la curent cu ipoteza relevantă în *Introducere* de către N. Panin.

În sinteza începută în 1960, *Cultura Amforelor Sferice* își găsisse locul cuvenit. Cu toate datele noi adăugate între timp dosarului acesteia, *Tratatul* o exclude acum total din paginile sale. Nu văd nici un fel de explicație pentru această lacună. Nu este vorba de un facies cultural neînsemnat – ba dimpotrivă, în cadrul „indo-europenizării” –, iar investigațiile au avansat destul de mult în ultimele decenii, chiar și în ceea ce privește grupul răsăritean al CAS²³.

Din punct de vedere conceptual-teoretic, dar și ca nivel de informare, capitolele următoare, începând cu cel de al III-lea (*Epoca metalelor*) sunt mai mult racordate la procesele care au loc astăzi în istoriografia mondială, reușind să indentifice – după cum s-a mai observat²⁴ – punctele nevralgice ale arheologiei românești: necesitatea redefinirii noțiunii de cultură arheologică, primejdia folosirii combinate a argumentelor

¹⁸ *Tratat*, I, p. 70.

¹⁹ J. Schäfer, K. Haswell, U. Bauer și R. Schulz, *Heißer gegessen als gekocht? Eine kritische Betrachtung paläogenetischer Forschungen zur Abstammung des Menschen*, în *EAZ*, 45, 2004, p. 1–34.

²⁰ *Tratat*, I, p. 68–69.

²¹ *Tratat*, I, p. 169–196; M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 267.

²² *Tratat*, I, p. 124 și 171.

²³ V. Weber, *Die Kugelamphorenkultur in Sachsen*, în *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, 13, 1964, p. 178 și urm.; T. Sulimirski, *Cord Ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians*, London, 1968, p. 38 și urm., 41 și 45; T. Wislanski, *The Globular Amphora culture*, în T. Wislanski (ed.), *The Neolithic in Poland*, Wrocław/Warszawa/Kraków, 1970, p. 205 și urm.; H. Behrens, *Die Jungsteinzeit im Mittelbe-Saale-Gebiet*, în *Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle*, 27, Berlin, 1973, p. 121, 207 și harta nr. VIII; Ș. Cucuș, *Începuturile perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului în zona subcarpatică a Moldovei*, în *ActaMN*, 19, 1982, p. 255–256; idem, *Cultura amforelor sferice din depresiunea subcarpatică a Moldovei*, în *MemAntiq*, 9–11, 1977–1979 (1985), p. 141–161; H.-J. Beier, *Die Kugelamphorenkultur im Mittelbe-Saale-Gebiet und in der Altmark*, în *Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle*, 41, Berlin, 1988, p. 57; M. Szmyt, *Die Kugelamphorenkultur und die Gemeinschaften der Steppenwald- und Steppenzone Osteuropas. Der Forschungsstand und die Forschungsperspektiven im Grundriss*, în B. Hänsel și J. Machnik (eds.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000–500 v. Chr.)*, Südosteuropa-Schriften, 20 (Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 12), München, 1998, p. 221; eadem, *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe: 2 950 – 2 350 B. C.*, în *BPS*, 8, 1999.

²⁴ M. Anghelinu, *op. cit.*, p. 268–271.

arheologice și lingvistice, neglijarea posibilităților oferite de etnografie pentru înțelegerea datelor arheologice sau cantonarea într-o sferă învechită sau limitată (local sau zonal) de informații²⁵.

Discuția despre „funcția valorică” a obiectelor de bronz, databile în Bronz D – Ha B (începutul Bronzului mijlociu – începutul Hallstattului), constituie una din problemele importante atacate în Capitolul III, care mi-a trezit în mod special atenția. Interpretarea amintită mai sus pornește de la atribuirea unei semnificații religioase unor asemenea depozite, care în acest mod reprezintă ofrande sub formă valorică/premonetară²⁶. Chiar dacă asemenea explicații au căpătat consistență în istoriografia germană de profil doar în ultimele decenii²⁷, cred că nu este de prisos să menționez că o asemenea cale de apariție a monedei a fost propusă cu mult timp în urmă²⁸.

Nu fără legătură cu cele de mai sus trebuie privit și expozeul despre primele emisiuni monetare ale cetățitor grecești din Pontul stâng și nordic, unde sunt prezentate și analizate pe larg „vârfurile de săgeți”, apreciindu-se, că „Ele au evoluat poate din ofrandele având această formă aduse lui Apollon ...”²⁹.

De altfel, în același capitol (VII. *Coloniile grecești din Dobrogea*), care înglobează și studiul de mai înainte, se află și cea mai virulentă condamnare dată interpretărilor de nuanță patriotardă sau protocronistă, care nu fac altceva decât să șubrezească și să altereze credibilitatea demonstrațiilor fondate pe o solidă argumentare științifică – în măsura în care admitem că știința este o componentă a procesului cunoașterii, încheiat și continuat, veridic și fals, în același timp: „Dincolo de orice apreciere rezervată nivelului cultural al cetățitor grecești din Dobrogea, caracterul pur elen al moștenirii care ne-a parvenit pe cale scrisă – nealterat de nici o contaminare exterioară – rezultă cu limpezime din toate considerațiile de mai sus. Tocmai de aceea ideea unei componente indigene în viața acestor colonii – exprimată nu de puține ori în istoriografia românească recentă cu o agresivitate care nu își găsește egal decât în înspăimântătoarea ignoranță a celor care vehiculează asemenea idei – este lovită de o nulitate absolută”³⁰.

Un tratat este o lucrare de mare dificultate, atât prin necesitatea actualizării informației, cât și prin efortul de a se ajunge la o coerență a ideilor și noțiunilor care să conducă la o acordare ideologică și conceptuală; bineînțeles, împlinirea acestui deziderat nu cred că trebuie privit ca un proces mecanic impus, orice abatere fiind de acceptat, dacă ea reprezintă reflectarea unei dezbateri științifice aflată în plină desfășurare. Pentru a exemplifica în sensul celor de mai sus, menționez că în același capitol, cel mai sus-amintit (VII), pot fi întâlnite două poziții diametral opuse, care se înscriu în vechea dispută dintre „moderniști” și „primitiviști” (sau, după părerea mea, „modernizatori” și „arhaizanți”³¹). Primul dintre autori, abordând tema monetăriei regilor sciți din Dobrogea, susține că „Impactul economic al emisiunilor de argint pare să fi fost aproape nul, în schimb, monedele de bronz au acoperit nevoile de numerar mărunt în aria dominată de regii respectivi”³². Aceste afirmații pot fi discutate, mai ales în ultima lor parte, care pare a fi și cea mai hazardată, deoarece semnifică existența unei circulații monetare cu doar aproximativ 100 de monede descoperite până acum, emise într-o secvență de timp destul de largă³³. Din contra, celălalt autor este mult mai sceptic în ceea ce privește valențele comerțului incipient din Pont, atunci când afirmă că „... ideea unei concurențe pentru ocuparea de „piețe” este, în condițiile comerțului arhaic, total anacronică”³⁴. Și această aserțiune, la rândul ei,

²⁵ *Tratat*, I, p. 494–495.

²⁶ *Tratat*, I, p. 360–371.

²⁷ S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der Urnenfelderzeit im Rhein-Main-Gebiet*, Bonn, 1991; idem, *Depozite ca ofrandă: o contribuție la interpretarea descoperirilor de depozite din perioada timpurie a UFZ*, în *SCIVA*, 43, 1992, 4, p. 371–392; idem, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhonental und Karpatenbecken*, I–II, Bonn, 1994; idem, *Migration und Kommunikation während der späten Bronzezeit. Die Depots als Quelle für ihren Nachweis*, în *Dacia*, N. S., XL–XLII, 1996–1998, p. 5–28; C. Sommerfeld, *Gerätegeld Sichel. Studien zur monetären Struktur bronzeneitlicher Horte im nördlichen Mitteleuropa*, Berlin, 1994.

²⁸ B. Laum, *Heiliges Geld. Eine historische Untersuchung über den sakralen Ursprung des Geldes*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1924; V. Mihailescu-Bîrliba, *Anfang und Ende...*, p. 602–605.

²⁹ *Tratat*, I, p. 558.

³⁰ *Tratat*, I, p. 585–586.

³¹ V. Mihailescu-Bîrliba, recenzie la J. Andreau, *Banking and Business in the Roman World*, Cambridge, 1999, în *Dacia*, N. S., XLIII–XLV, 1999–2001, p. 372.

³² *Tratat*, I, p. 571.

³³ G. Talmațchi, *Monedele orașelor vest-pontice dobrogene în mediul autohton dintre Balcani și Carpați (sec. VI–I a. C.)*, teza de doctorat, Iași, 2005, p. 326–331 și 373–378.

³⁴ *Tratat*, I, p. 590.

poate fi emendată, știut fiind că rivalitățile comerciale sunt atestate de timpuriu în bazinul mediteranean (inclusiv egeic), pe de-o parte, iar transferarea unor asemenea antagonisme – declanșate, în cea mai mare parte, tot din motive economice – dinspre cetățile de origine către zonele de expansiune sunt pe deplin dovedite.

Dacă în ceea ce privește disputa amintită („modernizatori” contra „arhaizanți”), pozițiile opuse nu frapază stringent, în alte cazuri acestea dau naștere la confuzii și conturbă cititorul. Voi aminti că, după ce – așa cum am văzut (cap. VII) –, a fost contestat rolul factorului indigen în viața polis-urilor dobrogene, într-un alt capitol (IX) se susține „getizarea” Tomis-ului³⁵ sau că, în două capitole succesive (VII și VIII), ni se înfățișează păreri diametral contrare despre tratatul dintre Roma și Callatis, *societas* sau *foedus*, datat în 106–101 sau 29–27 a. Chr.³⁶. Din aceeași serie de poziții opuse, pe care s-au situat câteodată diferiți autori ai *Tratatului*, mai menționăm: chestiunea monedei locale de tip „roman republican”³⁷; abordarea problemei religiei geto-dace³⁸; ori, aprecierea că „toate categoriile și tipurile de produse” geto-dacice din secolele II a. Chr. – I p. Chr. „vor continua să fie întrebuintate și de către populația autohtonă din Dacia romană” (n. n. daco-romani ? daci neromanizați ?)³⁹, idee respinsă hotărât de un alt autor, ceva mai departe („Cultura geto-dacă din epoca romană are o reală discontinuitate față de cultura epocii „clasice”⁴⁰).

Asemenea scăpări pot fi înțelese până la un punct, dacă ținem seama de presiunea exercitată de termenul fixat pentru elaborarea și verificarea textului de către editori. Mai greu de acceptat este însă personalismul vădit de care au dat dovadă unii dintre autori. Astfel, mi-a fost dificil să percep de ce, în tratarea unora dintre chestiunile cele mai însemnate, nu s-a apelat totdeauna la cei mai buni specialiști ai momentului, cum ar fi, pentru monetăria geto-dacă, la Constantin Preda, în contrast evident cu maniera îmbucurătoare în care s-a procedat pentru emisiunile cetăților grecești, unde contribuția numismatului a fost decisivă pentru elucidarea subiectului. Poate așa s-ar fi evitat avansarea unor supoziții cel puțin discutabile – mai ales din domeniul istoriei economice – și care încearcă, fără a deține instrumentele necesare, să concilieze diferite evenimente și fenomene cărora nu le găsim acum explicații satisfăcătoare.

Ultimele trei-patru secole de existență ale Daciei preromane reprezintă – așa cum este argumentat de către specialiști – fazele corespunzătoare constituirii și înfloririi civilizației geto-dacice, cea din urmă fiind cunoscută și sub numele de „clasică”. În această vreme a avut loc afirmarea pe multiple planuri, printre care și cel economic, a Daciei. Din acest ultim punct de vedere, comerțul, cu pandantul său într-o anumită etapă, moneda, a avut un loc însemnat în cursul unei evoluții, pe cât de complexe, pe atât de interesante. Însă, în opinia mea, abordarea subiectului propus impune totdeauna o purificare preliminară a *terminologiei* și, implicit, a *noțiunilor* și *conceptelor* folosite. Lipsa de claritate în definirea acestora a provocat și conduce până în clipa de față la confuzii, unele cu urmări destul de serioase pentru perceperea și înțelegerea tuturor laturilor procesului istoric desfășurat în Dacia preromană, în perioada menționată.

În deplină consonanță cu cele de mai sus, aflăm astfel din paginile *Tratatului* că moneda are două funcții – economică și social-politică⁴¹ – deși, de peste un veac și jumătate, funcțiile banilor au fost clar definite în alt mod de către economiști; sau, că în Dacia, încă din secolele II–I a. Chr. „se generalizează schimbul pe bază de monedă”, ceea ce presupune o existență anterioară a circulației monetare⁴²; introducerea conceptului de „monede tradiționale”⁴³ în locul celui de „monetărie geto-dacică”.

După cum vreau să cred, din aceeași cauză pomenită mai sus – tensiunea creată de scadența apariției lucrării –, nu toți autorii au reușit actualizarea documentării, fiind siliți să recurgă la utilizarea unor lucrări și analize mai vechi sau la ipoteze perimate sau inadecvate, dintre care enumerăm: derivarea numelui Mării Negre prin filiera Pontos Axeinos – Pontos Euxeinos și nu din desemnarea prin „negru” a nordului, așa cum s-a folosit în cartografia Imperiului Persan⁴⁴; localizarea regatului lui Dicomes prin distribuția denarilor emiși de

³⁵ *Ibidem*, p. 662.

³⁶ *Ibidem*, p. 609 și 645.

³⁷ *Ibidem*, p. 641, 651 și 749.

³⁸ *Ibidem*, p. 784–788, 429–444.

³⁹ *Ibidem*, p. 762 și 775.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 800.

⁴¹ *Ibidem*, p. 511.

⁴² *Ibidem*, p. 517, 762, 765 și 775.

⁴³ *Ibidem*, p. 641 și 774.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 533; R. Schmitt, *Name of the Black Sea*, în W. Leschhorn, A. V. B. Miron și A. Miron (ed.), *Hellas und der griechischen Osten. Studien zur Geschichte und Numismatik der griechischen Welt, Festschrift für Peter Robert Franke zum 70. Geburtstag*, Saarbrücken, 1996, p. 219–224.

către Marcus Antonius⁴⁵; originea și rolul jucat de monedele de tip Huși-Vovriești⁴⁶; definirea statului întemeiat de către Burebista⁴⁷, unde nu se ia în calcul și posibilitatea apartenenței lui la tipul de stat segmentar⁴⁸; pentru comentarea războaielor daco-romane bibliografia este rămasă la nivelul anului 1977 (despre Columnă), fără a fi întrebuintate lucrările de mare interes ale lui E. Cizec sau S. Settis (Columnă). Mai mult, se pot semnala și ciudate abateri de la logica impusă de informațiile pe care le deținem, cum este aceea că urmașii lui Burebista preiau funcția sacerdotală sau că înmulțirea sanctualelor dacice nu ar fi fost determinată de reforma religioasă⁴⁹ ș.a.m.d.

Aceeași evidentă grabă admisă în tipărirea volumului se pare că a condus și la alte insuficiențe, din care mai deranjante sunt dezacordurile gramaticale, nerespectarea regulilor ortografice (literă mare după punct și virgulă), neordonarea aparatului critic sau citarea unor lucrări fără an și loc de apariție, însă nu pot fi omise nici lipsa unei ilustrații acceptabilă în totalitate (de exemplu, absența hărților pentru războaiele daco-romane sau planșe inegale calitativ) ori întocmirea indicelui, depășit de cel al volumului din 1960. În acest sens, îmi este de neînțeles de ce această vastă și complexă realizare a istoriografiei românești nu a fost încredințată spre tipărire Editurii Academiei – de departe cea mai competentă și experimentată în ceea ce privește publicațiile științifice. Multe din observațiile înregistrate, dar și altele asupra cărora nu am socotit util să mai insist, ar fi fost de prisos în acest caz.

Va mai trece un timp până la apariția unui nou *Tratat*, la care procesul de elaborare și editare să nu se afle sub vreo presiune; sau poate se va renunța la acest tip de sinteză. Oricum, doresc ca toți autorii lucrării, colegi și prieteni, să fie convinși că în încercarea de față m-am străduit să rămân credincios adagiului *Amicus Plato sed magis amica veritas* !

ABOUT THE NEW TREATISE ON THE HISTORY OF ROMANIANS (VOLUME I)

SUMMARY

Some appreciations and critical remarks have been done on the volume 1 of the *History of Romanians*. An english version of this paper is published in *Fontes Historiae. Studia in Honorem Demetria Protase*, Cluj-Napoca, 2005 (2006), p. 1029–1037 with the title *About the New Treatise on the History of Romania (volume I)*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 670.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 509.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 649 și urm.

⁴⁸ G. Stein, *Segmentary States and Organizational variation in early Complex Societies: A Rural Perspective*, în *Archaeological Views from the Countryside: village communities in early complex societies*, London, 1994, p. 11–12; F. R. Allchin, *The emergence of cities and states: concluding synthesis*, în *The archaeology of early historic South Asia. Emergence of cities and states*, ed. F. R. Allchin, Cambridge, 1995, p. 331–333; V. Mihailescu-Bîrliba, *Circulația monetară din Dacia răsăriteană și civilizația orășenească timpurie*, în *CercetIst*, S.N.,17, 1998, p. 113–127; idem, *Der Geldumlauf in Ostdakien und die frühstädtische Zivilisation*, în *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997*, ed. B. Kluge und B. Weisser, Berlin, 2000, p. 341–346.

⁴⁹ *Tratat*, I, p. 778 și 788.